

Benandanti, viandanti i krsnici: kulturne i magijsko-religijske konvergencije Furlanije i Istre

Autor konceptualizira prostor sjevernog i sjevernoistočnog Jadrana u 16. i 17. stoljeću kao kontaktnu zonu ispitujući kulturne transfere, interakcije i umrežavanja u kontekstu pučke kulture na primjeru komparativne analize razlika i sličnosti između furlanskih *benandanata* i istarskih *krsnika*. Posebna će se pozornost usmjeriti na analizu procesa asimilacije *krsnika* i *benandanata* u kategoriju vještica koji je inicirala Katolička crkva. Furlanske i istarske ekstatičare nastojat će se sagledati i u širem kulturnom kontekstu, korelirajući ih s drugim, srodnim fenomenima na prostoru jugoistočne Europe i Ugarske.

Prostor sjevernog i sjevernoistočnog Jadrana, koji na prijelazu 16. i 17. stoljeća obuhvaća Furlaniju¹, slovenski Kras² i Istru,³ može se konceptualizirati kao kontaktna zona, odnosno društveni prostor u kojem se različite kulture susreću, miješaju, ali i međusobno sukobljavaju, često u izrazito asimetričnim odnosima dominacije i podređenosti.⁴ Furlanija, Istra i slovenski Kras oduvijek su u kulturnom doticaju, i to prvenstveno zahvaljujući zemljopisnom položaju koji je, unatoč političkoj i administrativno nejedinstvenosti tih regija⁵, olakšavao i poticao intenzivnija trgovačka i migracijska kretanja i razmjene ljudi, dobara i ideja unutar prostora sjevernog i

¹ Furlanija obuhvaća prostor koji se prostire između rijeke Soče, Julijskih i Karnijskih Alpa te rijeke Livenze. Tijekom ranog novog vijeka ovaj je prostor pripadao Republici Svetog Marka.

² Slovenski Kras je geografski pojas koji spaja Furlaniju s Istrom te će u ovom radu služiti isključivo kako bi se dodatno rasvijetlio glavni usporedni slučaj – onaj Istre i Furlanije.

³ Teritorij Istre u povijesno-geografskom smislu bio je u ranom novom vijeku politički podijeljen između dviju sila. Središnji dio Istre bio je pod habsburškom, dok je ostatak, tj. obalno područje, bio pod mletačkom vlašću.

⁴ PRATT 1992: 4.

⁵ Godine 1420. Venecija osvaja Furlaniju te proširuje svoj posjed u Istri, no Istra i Furlanija su i ranije (od 1077. do 1291) bile dijelom iste administrativne jedinice u sklopu Akvilejske patrijaršije, usp. APIH 1974: 131.

⁶ Istarske matične knjige prepune su podataka koji dokazuju čest i kontinuiran proces migracija furlanskog stanovništva u Istru upravo tijekom ranog novog vijeka, usp. BERTOŠA 2002: 152-164; DRANDIĆ 2013: 495-532; ISTI 2014: 391-396.

sjeveroistočnog Jadrana i njegova zaleđa.⁶ Na tom je prostoru detektiran fenomen ekstatičara,⁷ odnosno osoba za koje se barem do 16. i 17. stoljeća vjerovalo da rođenjem dobivaju specifične nadnaravne moći kojima su se koristili u borbi protiv zla. To su *benandanti* u Furlaniji, *krsnici* u Istri te *kersniki* na slovenskom Krasu.

Na temelju komparativne analize sličnosti i razlika među ekstatičarima unutar ove kontaktne zone, u radu će se nastojati ispitati kulturni transferi, interakcije i umrežavanja u kontekstu pučke kulture. Posebna će se pozornost usmjeriti na analizu procesa asimilacije ekstatičara u kategoriju vještica koji je inicirala Crkva i koji se znatno intenzivirao na prijelazu iz 16. u 17. stoljeća odnosno u posttridentinskom razdoblju. Na koncu će se furlanske i istarske ekstatičare nastojati sagledati u širem kulturnom kontekstu, korelirajući ih s drugim, srodnim fenomenima na prostoru jugoistočne Europe i Ugarske.

Sukladno s time, najprije će se na temelju kanonskoga djela o furlanskim *benandantima* Carla Ginzburga relacionirati furlanski primjer s istarskime. Slovenski Kras, kako je već rečeno, služi ovdje više kao geografska konektivna zona te će o fenomenu na tom prostoru govoriti u kontekstu dvaju prijašnjih primjera.⁸

Furlanski primjer

U svojoj knjizi *I benandanti. Stregoneria e culti agrari fra Cinquecento e Seicento*⁹ Carlo Ginzburg je na temelju analize zapisnika inkvizicijskih suđenja uspio rekonstruirati obilježja, osobine i vjerovanja *benandanata*. Glavna i najznačajnija osobina *benandanata* jest činjenica da su oni predodređeni samim rođenjem. *Benandante* se prepoznaje po tome što se rađa prilijepljen uz posteljicu.¹⁰ Među njima nema rodne diskriminacije jer i žene i muškarci¹¹ mogu biti *benandanti* ako su rođeni u košuljici koju trebaju uvijek nositi sa sobom.¹² Glavni zadatak

⁷ Pojam ekstatičar ovdje označava osobu koja pada u posebno stanje u kojemu je, uz gubitak osjeta, prisutan i određen gubitak svijesti. Takvo je stanje tipično za šamane i medije.

⁸ O fenomenu *kersnika* na području slovenskog Krasa pisao je Zmago Šmitek, no služeći se prvenstveno usmenom predajom i književnošću, usp. ŠMITEK 2015: 35-50.

⁹ Prvo izdanje knjige bilo je iz 1966., ali za ovaj rad koristit će se drugo, prošireno izdanje iz 1972.

¹⁰ Gotovo svaka osoba za koju se tvrdi ili koja sama za sebe tvrdi da je *benandante* poziva se na to da je rođena prilijepljena uz posteljicu, usp. GINZBURG 1972: 11, 23-24, 93, 106, 111-112, 115, 117, 173, 182, 193.

¹¹ Iako su većina bili muškarci, Ginzburg navodi i nekolicinu žena, kao što su, primjerice, Menica di Cremons, Gasperina, Maria Panzona i druge. Usp. Isto: 28, 100, 142-158. Ginzburg zapravo razlikuje muške *benandante* od ženskih i prema kategoriji nadnaravnih moći. Osim ostalih moći, muški su se *benandanti* više bavili ekstatičnim borbama, dok su žene u većoj mjeri vidjele i razgovarale s pokojnicima. Usp. Isto: 60-68.

¹² Ako bi se košuljica izgubila ili uništila, *benandante* bi odmah izgubio svoju moć. Usp. Isto: 18, 100.

benandanata jest boriti se protiv vještica i vještaca kako bi obranili kršćansku vjeru i osigurali bogat urod vlastitijoj zajednici.¹³ Takve se borbe održavaju u vrijeme kvarta i prije velikih kršćanskih blagdana.¹⁴ U takvim borbama *benandanti* ne sudjeluju tijelom, već samo duhom¹⁵ koji napušta tijelo u obličju životinje.¹⁶ Dok se duh bori, tijelo ostaje kao mrtvo u kataleptičkom stanju. Ako bi ga netko pomaknuo, duh se više ne bi mogao vratiti u tijelo i osoba bi umrla.¹⁷ Borba se obično održavala na raskrižjima. Dok su vještice i vještaci bili naoružani palicama od sirka, *benandanti* su nosili izdanke komorača.¹⁸ I jedna i druga skupina bila je organizirana po vojnom modelu vojske s kapetanom na čelu.¹⁹ Osim borbe protiv vještica, *benandanti* su imali moć i zaduženje prepoznavanja i javnog razotkrivanja vještica. Osim toga, imali su sposobnost liječenja ljudi, posebno onih koji su se razboljeli pod utjecajem vračanja, a mogli su vidjeti i razgovarati s pokojnicima.²⁰ Inkvizitori u Furlaniji bili su posebno zainteresirani za fenomen inicijacije, odnosno zanimalo ih je tko, kada, kako i zašto prvi put ukazuje onome koji je rođen u košuljici na njegovu sudbinu borca protiv zla za obranu vjere i uroda. U većini slučajeva *benandante* je inicirao onaj iskusniji među njima. On je novaka, kada bi dospio u zrelu dob, poticao da sudjeluje u borbi protiv vještica.²¹ No, nije uvijek posve jasno je li se inicijacija događala tijekom onirijskog ili svjesnog i realnog stanja svijesti, što otvara važno pitanje glede sektaške prirode *benandanata* te stvarne prirode njihovih sastanaka.²²

Osim opisa osobina *benandanata*, Ginzburg u svojoj analizi prati i proces asimilacije *benandanata* u kategoriju vještica i vještaka. Ovaj je proces inicirala upravo Katolička crkva koja nije mogla prihvatiti heterodoksnu prirodu *benandanata* kao dobrih vještaca koji se bore za vjeru u Krista. Stoga ih je nastojala identificirati s onima koji su zbog lažnog sjaja zemaljskih užitaka odlučili podložiti se Sotoni i tako poreći vjeru u Krista i vječnu slavu. Ginzburg dokazuje da već iz prvih procesa inkvizicije protiv *benandanata* 1575. jasno proizlazi da su inkvizitori na

¹³ Usp. Isto: 10-13, 36, 101, 105, 112-113, 123-125, 146, 182. O ishodu te borbe ovisilo je bogatstvo uroda. Ako bi pobijedili *benandanti*, bio je osiguran bogat urod, no ako bi pobijedile vještice i vještaci, onda bi uslijedila godina gladi i neimaštine. Usp. Isto: 10-11, 37, 115, 134, 148.

¹⁴ Isto: 13-14, 105, 112, 125, 134.

¹⁵ Usp. Isto: 6-13, 26-28, 60, 104, 113, 119, 134, 141-146, 182, 194.

¹⁶ Ovdje, naime, iskazi nisu suglasni. Ponekad duh napušta tijelo u obliku životinje, a ponekad duh zajaše životinju koja ga potom odvodi na bojište. Usp. Isto: 6, 119, 128, 134, 184, 194.

¹⁷ Usp. Isto: 13, 31-32, 101-105.

¹⁸ Isto: 4-10, 105, 124, 134, 147, 183, 195.

¹⁹ Isto: 105, 124, 141, 182.

²⁰ Isto: 3-6,45, 60-68, 117-118, 120, 127-128, 142, 182.

²¹ Isto: 11-15, 182-183.

²² Isto: 113-116, 147, 186-187.

sve moguće načine pokušavali fenomen *benandanata* uklopiti u okvire sabata.²³ Ginzburg tvrdi da je taj proces u Furlaniji uspješno dovršen sredinom 17. stoljeća, kada i sami *benandanti*, bez ikakvog poticaja, pitanja, potpitanja ili sugestija od strane inkvizitora, u svoje iskaze uključuju elemente i slike tipične za opisivanje i kategorizaciju sabata.²⁴ Taj je proces toliko uznapredovao da se na koncu rođenje djeteta u košuljici u Furlaniji smatralo lošim znakom te su ljudi, posebno babice pri porodu, pribjegavali raznim metodama kako bi spriječili da stariji *benandanti* prepoznaju dijete i tako onemogućili njegovu inicijaciju.²⁵

Ginzburg je fenomen *benandanata* pokušao povezati s ostalim sličnim pojavama koje su u Europi postojale u kontekstu drevnog šamanizma.²⁶ U svojoj analizi obuhvatio je i područje Istre i slovenskog Krasa,²⁷ no pri analizi istarskog i slovenskog područja koristio se podacima isključivo iz usmene predaje i književnosti. Stoga će svjedočanstvo iz arhivskoga izvora koji će se ovdje predstaviti biti izvrsna dopuna Ginzburgovih analitičkih uvida.

Istarski primjer

U Istri su osobe sličnih osobina *benandantima* do sada bile poznate samo u usmenoj predaji i usmenoj književnosti.²⁸ Ondje se ekstatičari spominju pod raznim nazivima.²⁹ Osim toga, metodološki gledano, takvi izvori nisu odveć pouzdani jer njihov sadržaj odražava visok stupanj kontaminacije, odnosno u zapisima usmene tradicije nije moguće potvrditi izvornost podataka.³⁰ Stoga će se ovdje

²³ Kao što je već rečeno, već od prvih suđenja inkvizitor fra Felice određenim pitanjima pokušava u priču *benandanata* inkorporirati tipične elemente sabata, usp. Isto: 15-19.

²⁴ Prvi je takav slučaj zabilježen već 1618. te se može neprestano pratiti sve do 1649. Nakon ovoga posljednjeg suđenja, više nema nikakve razlike između *benandanata* te vještica i vještaka. Usp. Isto: 151-182.

²⁵ Isto: 110, 201. Ovakve su prakse detektirane i u istarskoj predaji.

²⁶ Takvu je usporedbu autor pokušao povući već u djelu o *benandantima*. Usp. Isto: 51-21. Ovaj se fenomen ipak daleko detaljnije razmatra u njegovu drugom radu, izvorno tiskanom 1989., *Storia notturna. Una decifrazione del Sabba*. Za potrebe ovoga članka koristit će se izdanje iz 1998.

²⁷ Usp. GINZBURG 1972: 14, 25, 104-105, 140, 200; ISTI 1998: 130-160.

²⁸ Usp. BOŠKOVIĆ-STULLI 1959: 147-153, 224-238. Kada je Ginzburg u Državnom arhivu u Veneciji pronašao prvi trag *benandanata*, odmah je postao svjestan važnosti svojega otkrića. Međutim, Maja Bošković-Stulli pisala je o *krsnicima* još sedam godina ranije.

²⁹ Iz usmene predaje doznaje se da u Istri postoje različiti nazivi, ovisno o izvornom govornom području. Tako se, primjerice, na jugu poluotoka među govornicima istriotskog idioma koristi termin *cavalcante*, dok se na sjeveru među istromletačkim govornicima koristi termin *chersnichi*. Među čakavskim govornicima najčešće se koristi termin *krsnik*, no postoje i druge varijante, kao, primjerice, *kresnik* i *grišnjak*. Detaljnije o ovom problemu vidi u nastavku.

³⁰ Ovdje je važno napomenuti da se pod nazivom „usmena predaja i književnost“ ponajprije podrazumijeva usmena transmisija, usmena kultura, kompleks tradicijskih vjerovanja itd. No,

usmena predaja i književnost tretirati samo kao dopunski izvor podataka u svrhu usporedbe s arhivskom građom.³¹

Prva knjiga³² pastoralnih vizitacija porečkog biskupa Giovannija Lippomana³³ bilježi svjedočanstvo klerika Francesca Petronija koji se smatra članom sekte *viandanata*:

Constitutus clericus Franciscus Petronius et interrogatus respondit: Io sono della setta de viandanti; i quali nascono con la camisola et sono destinati andar a combatar per la fede et per l'entratte con le streghe; et sono persuasi da particolari ad andar a combattere nelle quattro tempore e le vigilie delle feste grandi; et sono chimati sulla mezza notte si come è stato intravenuto a me, che da sette anni fui chiamato da tia Donthia che io volesse venir con lei et così gli promisi onde sulla mezza notte fui chiamato et trovato fuori della porta un manzeto montai sopra et fui condotto per aria nella marca, dove arivato in una campagna trovai un palazzo sopra una cretara et intrato dentro trovai il gran diavolo vestito alla longa d'una veste negra et di sotto vestito di rosso, alla bande del quale sedevano sei diavoli per banda ancor loro così vestiti alla longa, et fatta riverenza al gran diavolo alla riversa et appressatosi a lui, mi cominciò a persuader a seguatar la sua setta et concular la fede cristiana facendoci calpestare la croce et li promettemo seguitar la sua setta et condurvi anco delli altri. Il diavolo ne promette ricchezze, vivande et delle donne. Et così ci partimo de li et andamo a seder a tavola parecchiata di vivande pretese et dall'un canto sedono gli huomini et dall'altro le donne, et dopo mangiar si va a ballar et chi vuol usar con quella donna che maggiormente gli piace, et poi si va a combattere et nel combattimento che noi viandanti facciamo con le streghe si cercano di offender l'un l'altro sino a morte, et ne morono, et parte ne restano maltrattati, et si conosce questo dal partir del combattimento et tornar a casa, che restiamo amalati et conguascenti. Et questa è la nostra arte, ma io doppo che fui costituito due volte dal padre inquisitore io non vado più. In questa setta vi sono il Gardozan Ziglin, tia Dorothea, tia Gneta et altri che non mi ricordo perché io non vado³⁴.

---

predaja je i naziv za određen usmenoknjiževni žanr koji tematizira, između ostaloga, bića s nadnaravnim sposobnostima u koja se ubrajaju i spomenuti *krsnici*. Stoga valja precizirati da elementi usmene kulture, kompleksi vjerovanja i predodžbe o protagonistima fenomena koji se istražuju u okviru ove teme postoje u usmenoj tradiciji, odnosno da se istodobno proizvode i prenose upravo u žanru predaje. Usp. RUDAN 2016: 32-63.

³¹ Osim u usmenoj književnosti i predaji, *krsnici* se neizravno spominju i u nekim djelima o kojima će više biti riječi u daljnjem tekstu.

³² Biskupijski arhiv u Poreču (dalje: BAP), Porečka biskupija (dalje: PB), 2. 1. *Vizitacije, Lippomano, Visitationum generalium, 1600*.

³³ Porečki je biskup (od 1598. do 1608.) bio podrijetlom iz Venecije. Usp. PAOLIN 2016: 111-116.

³⁴ Usp. LIPPOMANO 1600: cc. 8v-9r; PAOLIN 2016: 128.

Pri prvom čitanju tekst svjedočanstva djeluje složeno i nedosljedno, osobito ako se uspoređuje središnji dio teksta s njegovim uvodnim i zaključnim dijelom. Iz tog je razloga neophodna pažljiva i detaljna analiza njegova sadržaja, kao i usporedba sa sličnim tekstovima, ne bi li se tako otkrili razlozi nedosljednosti u navedenom tekstu. Osim toga, time se jasnije razaznaju elementi koji upućuju ne samo na vjerovanja već i na simbole i mitove koji su obilježavali sustav vrijednosti i narodna vjerovanja u razdoblju 16. i 17. stoljeća.³⁵ Prva obavijest koju otkriva zapis svjedočanstva jest ona koju daje sâm zapisničar, a odnosi se na društveni status ispitanika, odnosno svećenstvo. Pripadnost svećenstvu ovdje je simbolična jer pokazuje koliko su obilježja narodne kulture bila ukorijenjena, u ovom slučaju samo formalno, u svim slojevima društva. Istarski svećenici i kapelani u 17. stoljeću bili su ukorijenjeni u narod iz kojeg potječu, iz kojeg crpe vrijednosti i kulturni identitet. Kada bi došli u druge sredine, postajali bi kulturnim medijatorima i inicirali različita kulturna isprepletanja.³⁶ Prema narodnoj logici, nije se smatralo ni čudnim ni proturječnim da se upravo klerik, dakle pripadnik Crkve, bori protiv sila zla, odnosno protiv vještica, kako se navodi u nastavku svjedočanstva.³⁷ Nakon uvodnih riječi zapisničara, slijedi iskaz samog ispitanika koji se predstavlja kao član sekte *viandanata*. U procesima protiv *benandanata* koje je proučavao Carlo Ginzburg inkvizitori su im se obraćali istim nazivima kojima se koristilo samo svećenstvo.³⁸ Budući da upravo *pre Petronio* u nastavku teksta potvrđuje da se čak dva puta našao pred inkvizitorom, upotreba naziva *viandante* nalazi svoje opravdanje upravo u tim dvama procesima, što upućuje na učeno podrijetlo te riječi. Stoga je naziv kojim se narod koristio za osobe poput našeg oca Francesca morao biti drugačiji. U etnografskim istraživanjima čiji su predmet bili mitovi i narodna vjerovanja u 20. stoljeću u Istri,³⁹ osobe čija su obilježja ⁴⁰ slična *viandantima* nazivaju se drugačije.⁴¹ U svakom slučaju, uporaba učenog naziva, odnosno termina koji nije izvoran pokazatelj je početka procesa asimilacije o kojemu govori Ginzburg i koji *benandante* svrstava u istu kategoriju kao i

³⁵ Svjedočanstvo datira iz 1600. i nadovezuje se na prethodna dva svjedočanstva istog svećenika.

³⁶ Usp. ALLEGRA 1981: 895-947.

³⁷ Isto: 895-914. Ovdje valja spomenuti da su se u Furlaniji našla čak i dvojica župnika *benandanata*. Usp. GINZBURG 1972: 118, 203.

³⁸ GINZBURG 1966: 11, 112.

³⁹ Usp. BELCI 2012; BOŠKOVIĆ-STULLI 1959; COSSAR 1940; DELTON 1998; RADOLE 1997; RUDAN 2016.

⁴⁰ Kao što će se vidjeti u idućem izlaganju, u tekstu Petronijeva svjedočanstva *viandanti* su osobe koje su se rodile prilijepljene uz posteljicu i upuštale se u borbu s vješticama.

⁴¹ Na jugu poluotoka, na području grada Vodnjana, identificiran je termin *cavalcante* (vidi bilj. 29). Usp. DELTON 1998: 235-236; BELCI 2012: 34-35. Na sjeveru je, pak, otkriven termin *chezniczhi* koji se približava hrvatskom nazivu *krsnik* i slovenskom *kersnik*. Usp. COSSAR 1940: 12-13; BOŠKOVIĆ-STULLI 1959: 153, 224-238.

vješce.⁴² Zbog svega navedenog, vrlo je važno odrediti koji će se naziv koristiti u analizi. Autor ovog rada koristit će se nazivom *viandanti* u značenju u kojemu se on upotrebljava u povijesnim izvorima.

U prethodnom su tekstu spomenute osobine *viandanata*. Tako Petronio izvještava da se ne može postati članom sekte *viandanata* jer su oni za to predodređeni već svojim rođenjem. Takvu predodređenost uvjetuju porođajne okolnosti. *Viandante* se prepoznaje po tome što se rađa prilijepljen uz posteljicu.⁴³ Zadaća je takvih osoba borba protiv vještica te obrana vjere i uroda. Upravo se iz tog razloga borbe odvijaju u određeno vrijeme. Borbe uoči najvećih vjerskih blagdana objašnjavaju se obranom vjere, dok se one za vrijeme kvatra⁴⁴ odvijaju s ciljem sprečavanja vještica u uništavanju uroda.⁴⁵ Moguće je, dakle, uočiti dvostruku ulogu obrane zajednice protiv zla jer se *viandanti* sami proglašavaju zaštitnicima duhovnosti i pomoćnicima svoje zajednice.

Na području pučke kulture, kao svojevrzne strukture, sve je logički povezano i ništa nije prepušteno slučaju. Stoga i odabir vremena borbe s vješticama ima određeno simboličko značenje. Ponoć je alegorija prijelaza i ponovnog rođenja.⁴⁶ Jedan dan završava upravo onda kada se drugi rađa, aludirajući tako na fenomen prijelaza, preobražaja i ponovnog rađanja, što je usko povezano sa zemljoradnjom. *Viandanta* u inicijaciju uvodi iskusniji *viandante* koji novaka potiče da sudjeluje u borbi. Zanimljivo je da je i sâm Petronio tako iniciran. Na sudjelovanje u borbi potaknula ga je žena *tia Dorothee*, dokazujući da takva sekta nije vršila diskriminaciju na temelju rodne pripadnosti, već su, kao što je rečeno, pripadnost sekti određivale okolnosti prilikom porođaja. Možda se upravo zbog te specifičnosti, odnosno potpune uključenosti žena u tu praksu, Crkva okrenula protiv tih zaštitnika dobra zajednice.⁴⁷

Specifičan detalj vezan uz inicijaciju otkriva važno pitanje koje je postavio i Ginzburg,⁴⁸ a odnosi se na moguću sektašku⁴⁹ prirodu takvih obreda. Doista nije

⁴² U prilog fenomenu asimilacije ide činjenica da se barem do početka 20. stoljeća naziv *viandante* uspio sačuvati u usmenoj predaji i književnosti (BABUDRI 1915: 12, 133, 320-325).

⁴³ Jedno na osamdeset tisuća djece rađa se omotano posteljicom. Različite kulture pridaju nadnaravne osobine i specifične značajke djeci koja su potpuno obavijena posteljicom ili za koje je prilijepljen barem dio posteljice.

⁴⁴ Kvatre su četiri određene grupe dana unutar katoličkog kalendara ozakonjene rimskim zakonom. Javljuju se jednom tijekom godišnjeg doba i obilježavaju najznačajnije događaje u poljoprivrednom kalendaru, npr. žetvu i branje grožđa.

⁴⁵ Usp. GINZBURG 1966: 7-11, 23.

⁴⁶ Podatak da se borbe održavaju točno u ponoć pronalazi se i među iskazima *benandanata*. Usp. ISTI 1972: 104.

⁴⁷ Usp. MONTER 2006: 222-226.

⁴⁸ GINZBURG 1966: 40, 116, 182-186.

⁴⁹ Petronio se u svojem svjedočanstvu koristi terminom *sekta*. Pretpostavlja se da se i u ovom slučaju radi o nametnutom, a ne o izvornom terminu.

jasno je li ta inicijacija bila stvarna ili zamišljena, odnosno je li među *viandantima* dolazilo do susreta, povjeravanja, ispovijedanja i stvarnih sastanaka. Petronio aludira na to kasnije u tekstu, navodeći neka imena. Međutim, zbog niza razloga to ne može biti dokaz postojanja stvarnog i neposrednog odnosa među *viandantima*. Dovoljno je prisjetiti se da su inkvizitori uvijek od optuženih zahtijevali da im odaju imena svojih sudionika. Nadalje, nedostaju svjedočanstva navodnih članova sekte koje navodi klerik Petronio.

Nakon opisa općih obilježja *viandanata*, svjedočanstvo svećenika Petronija nastavlja se prikazom početka sukoba s vješticama. Upravo u ovome dijelu tekst izvora postaje nedosljedan u odnosu na ostatak svjedočanstva. Naime, u ponoć *viandante* biva prenesen na leđima životinje⁵⁰ na poljanu, gdje se susreće licem u lice s vragom u ljudskom obličju, odjevenim u odjeću crne i crvene boje, kojega okružuje dvanaest demona.⁵¹ U opisu susreta *viandanata* s vragom prepoznaju se elementi koji su karakteristični za strukturu teksta sabata.⁵² U svojem iskazu Petronio navodi i opisuje tipične pojave koje su inkvizitori, uz pomoć ispitivača i fizičkog mučenja, sugerirali optuženima za vraćanje. Susret s vragom u palači, pozdrav uz *l'osculum infame*⁵³, javno odricanje od kršćanske vjere s pomoću bogohulnog čina gaženja raspela, vražja obećanja, banket prepun hrane, nakon kojeg slijedi ples i orgija prisutnih karakteristični su elementi koji tvore tekst sabata. Oni se mogu pročitati, otkriti i prepoznati u zapisnicima procesa protiv vještica u ostatku Europe.⁵⁴

Uvod u borbu stoga je u potpunom proturječju s prvim i posljednjim dijelom svjedočanstva, gdje Petronio potvrđuje da se, između ostalog, bori protiv vještica za vjeru. Sâm klerik za to neizravno nudi logično objašnjenje. Budući da je i sâm dva puta bio predmetom inkvizicijskog procesa, želeći izbjeći opasnost mučenja, svjesno je u svoje svjedočanstvo dodao ono što su prelati htjeli čuti, opravdavajući se činjenicom da više neće sudjelovati u takvim susretima zbog kojih je dva puta predan ocu inkvizitoru. U tom je proturječju vidljiv tijek spomenutog procesa koji predviđa povezivanje potpuno različitih aspekata u jednu uniformiranu kategoriju. Iz Petronijeva se svjedočanstva može zaključiti da je navedeni proces, koji je istražio

⁵⁰ Prije spomenuti termin *cavalcante* mogao bi se odnositi na poseban način dolaženja do mjesta sukoba koji upućuje na korištenje životinje (*cavalcare*, odnosno jahanje). Moguća je još jedna interpretacija. Najvjerojatnije su te osobe na koži imale ožiljak ili znak u obliku konjske potkove. Posljednja se interpretacija izvodi na temelju etnografskih dokaza. Usp. DELTON 1998: 235-236.

⁵¹ Broj se odnosi na simboliku apostola, stavljajući tako vraga u položaj koji je sličan Isusovu.

⁵² GINZBURG 1998; KIECKHEFER 2006: 79-108.

⁵³ Prema demonologiji, radi se o pozdravu kojim se vragu iskazuje obožavanje. Uglavnom se sastoji od izokretanja uobičajenih društvenih načina pozdravljanja. Slijedom toga, pristaše nisu ljubile ruku, već čmar vraga.

⁵⁴ Usp. BAYER 1969; GINZBURG 1998; KIECKHEFER 2006.

i objasnio Carlo Ginzburg⁵⁵, još uvijek bio u prijelaznoj fazi jer su u svjedočanstvu oca Francesca još uvijek prisutna pozitivna obilježja *viandanata*. Najvažnija je od njih bila borba protiv vještica i osiguravanje obilne žetve te obrana kršćanske vjere. Uz to, ovdje valja još jedanput naglasiti i napomenuti da je Petronio već dva puta bio pred inkvizitorom, dok su Ginzburgovi *benandanti*, na početku procesa asimilacije, sami na prvom saslušanju u sudnici uključivali elemente sabata u vlastite priče.

Pedesetak godina nakon Petronijeva svjedočanstva, u Tommasinijevu⁵⁶ je opisu moguće uočiti tipična obilježja *viandanata*, a usporedno s time i glavne razlike koje svjedoče o sljedećoj fazi opisanog procesa. Govoreći o „praznovjermima ovog naroda“, novigradski biskup opisuje vješce kao one koji su rođeni s odjećom i koje susreće za vrijeme kvatra na raskrižjima u međusobnoj borbi, ne bi li tako osigurali obilan urod svojoj zajednici na štetu druge zajednice. Tijekom noćnih susreta oni mogu ulaziti u kuće, stvarajući štetu i neugodnosti,⁵⁷ od čega se ljudi brane češnjakom i ostalim pripravcima kako bi ih držali podalje od sebe.⁵⁸ Rađanje s odjećom i noćne borbe tijekom kvatra s ciljem osiguravanja obilnog uroda svakako upućuju na *viandante*. Prva uočljiva promjena u razmaku od pedeset godina jest ona na leksičkom planu jer se *viandanti* u potpunosti izjednačavaju s vješcima. Ova se promjena očituje i u njihovu ponašanju i u karakteru jer se *viandanti*, koji se sada nazivaju vješcima, više ne bore protiv vještica, već međusobno jer je ukinuta razlika između tih dviju kategorija.⁵⁹ Čini se, dakle, da je asimilacija izvršena u potpunosti. Treba, međutim, voditi računa da obavijesti u ovome slučaju dolaze iz pera prelata⁶⁰ i tumače se s njegova stajališta.⁶¹ S gledišta

⁵⁵ Prvi slučaj koji dokazuje početak takvog procesa u Furlaniji javlja se osamnaest godina nakon Petronijeva svjedočanstva. Usp. GINZBURG 1966: 142-151.

⁵⁶ Giacomo Filippo Tommasini bio je novigradski biskup od 1641. do 1655. Autor je opsežne horografije o Istri.

⁵⁷ Slično ponašanje vještica i vještaka pri povratku s bojišta navodi i na njega upozorava i *benandante* Gasparutto. Usp. GINZBURG 1972: 4.

⁵⁸ TOMMASINI 2005: 62-64.

⁵⁹ U usmenoj predaji i književnosti, iako u većini slučajeva *krsnici* zadržavaju pozitivna obilježja, mogu se naći neki slični elementi i prežici te borbe između samih *krsnika*, primjerice, činjenica da se *krsnici* različitih zajednica bore među sobom kako bi uspjeli osigurati vlastitoj zajednici bogat urod na štetu druge zajednice. Usp. BOŠKOVIĆ-STULLI 1959: 147-153, 224-238. Ovaj primjer dokazuje visok stupanj kontaminacije pučke usmene predaje i književnosti usvajanjem nekih elemenata iz učene kulture te stvaranje novog, različitog oblika koji se razlikuje od izvornog. Pučki pozitivni izvorni element borbe *krsnika* za bogat urod ostaje, ali pomiješao se s drugim, učenim elementom, izbacivši vještice i vještake kao izvorne neprijatelje, zamjenjujući ih s drugim *krsnicima*.

⁶⁰ Usp. GINZBURG 1966: 162-203.

⁶¹ Ovdje je važno još napomenuti da je u svojem djelu Tommasini, govoreći o gradu Buzetu, još jednom opisao, prema njemu, praznovjerno vjerovanje, ali živo među pukom, da se oni koji se rode u nekakvoj membrani, jedni po imenu *cresnidi*, a drugi *uncodlachi*, nalaze za vrijeme kvatrá na raskrižjima u međusobnoj borbi ne bi li tako osigurali obilan urod svojoj zajednici na štetu

narodne kulture, ovaj proces nije nikada bio u potpunosti dovršen, što je vidljivo iz spomenutih suvremenih etnografskih izvora, gdje *viandanti* do današnjih dana zadržavaju pozitivna obilježja.⁶²

Nakon uvoda, u Petronijevu se svjedočanstvu opisuje glavna radnja, odnosno fizički sukob između *viandanata* s jedne i vještica s druge strane. Cilj je toga sukoba bio nasmrt raniti neprijatelja. Njegov se opis ovdje u potpunosti razlikuje od furlanskih modela jer porečki svećenik govori o pravome fizičkom sukobu, a ne o duhovnoj preobrazbi ili transformaciji kakva se odvija u snu, što je tipično za vračarska iskustva opisana od strane *benandanata*.⁶³ Iako se ne navode vrste oružja koja se koriste u takvim sukobima, sukob završava smrtnim ishodom. Tko uspije preživjeti, nosi vidljive tragove borbe i nakon povratka kući. Petronio završava svoj iskaz navodeći imena pripadnika sekte⁶⁴ i ponavlja svoj stav o suzdržavanju od takvih sukoba. Iako je očito da se u tekstu svjedočanstva isprepleću dva različita iskaza, onaj izvorni svećenikov i onaj koji je nastao pod utjecajem inkvizicije, iz riječi Francesca Petronija zrači uvjerenje u istinitost vlastitog iskaza. To svjedoči o živom vjerovanju u *viandante* i još jednom pokazuje koliko su snažno magijski elementi, koje su crkveni krugovi nazivali praznovjermem, snažno isprepleteni s katoličkim pravovjermem, s kojim čine sastavni dio pučke kulture.

Zaključna razmatranja

Ovaj rad nije prvi pokušaj da se fenomen *benandanata* postavi u suodnos s fenomenom *krsnika*.⁶⁵ Međutim, ovaj se rad razlikuje od prethodnih jer se prvi put koristi izvorno arhivsko svjedočanstvo jednog pripadnika pučke kulture iz točno određenog vremenskog i prostornog okvira, odnosno s područja Porečke biskupije na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće. Dosadašnja su se istraživanja temeljila prvenstveno na usmenoj predaji i književnosti. Jedino suvremeno povijesno svjedočanstvo, *De Commentariis storici geografici della Provincia dell'Istria* novigradskog biskupa Giacoma Filippa Tommasinija, ne pruža uvid u stvarno stanje

---

druge. Tomu dodaje kako je ovo vjerovanje glupo i ništa drugo nego plod mašte ograničenih i naivnih umova, usp. TOMMASINI 2005: 519-520.

⁶² Vidi bilj. 37.

⁶³ Podrobnije u vezi s time: GINZBURG 1998; KLANICZAY 2006: 214-241.

⁶⁴ Imena drugih *benandanata* zahtijevali su i inkvizitori u Furlaniji te su optuženici gotovo uvijek navodili nekoliko imena, iako su uvijek pri tome govorili kako ih je strah jer znaju da bi u slučaju izdaje drugih mogli dobiti batina, usp. GINZBURG 1972: 12-14, 20, 60, 101, 105, 114, 126-139, 142.

⁶⁵ Osim već spomenutih dvaju Ginzburgovih djela, ovdje valja dodati i radove mađarskog povjesničara Gábora Klaniczaya, usp. KLANICZAY 1983; ISTI 1990.

istarske pučke kulture jer je njegov autor bio pripadnik učene crkvene kulture i samo je četrnaest godina boravio u Istri.⁶⁶

Gotovo je nemoguće izvući konačne zaključke na osnovi samo jednog svjedočanstva o istarskim *viandantima*. Međutim, izvorno iskustvo Francesca Petronija, iako zasad izolirano u kontekstu istarskog 17. stoljeća, svjedoči o prisutnosti određenog sustava vjerovanja i omogućava otkrivanje nekih njegovih konkretnih postavki: osobe poput *krsnika* ili, bolje, *viandanata*, koje su dosad uglavnom živjele u narodnoj mašti, sada dobivaju konkretne povijesne obrise, uklapajući se u širok i zamršen sustav vjerovanja koji povezuje u prvom redu furlanske *benandante*, a u drugom redu i mađarske *taltose*, srpske *zduhače*, rumunjske *strigoe*, finske *noaide*, odnosno sjever i jugoistok starog kontinenta. No, iako bismo mogli uvrstiti *viandante/krsnike*, *benadante*, *taltose* i ostale u istu kategoriju dobrih čarobnjaka, ovdje treba upozoriti na jednu važnu činjenicu, a to je da najveći stupanj sličnosti i podudarnosti pokazuju upravo *viandanti/krsnici* i *benandanti*. To su ponajprije njihova predodređenost rođenjem i prvobitna funkcija. *Taltosi* su također predodređeni rođenjem, no *taltos* se ne mora neophodno i isključivo roditi prilijepljen za posteljicu poput *benandanata* i *viandanata*. Znak predodređenosti za *taltose* jest rođenje sa zubima ili s viškom kosti. Premda se i *taltosi* u ekstatičnom stanju bore protiv zla za obranu vjere i bogat urod, oni imaju i moć pronalaska zakopanog blaga, zazivanja kiše i drugo.⁶⁷ Dakle, srodnosti između dobrih čarobnjaka šamanske prirode moguće je pripisati istom dubokom kulturnom sloju koji je nastao pod skitskim utjecajem, što je pokušao dokazati Carlo Ginzburg.⁶⁸ No, kada se radi o *krsnicima/viandantima* i *benandantima*, zbog visokog stupnja podudarnosti morao bi se uključiti i utjecaj kulturnih transfera unutar kontaktne zone sjevernog i sjeveroistočnog Jadrana. U povijesnoj je perspektivi, dakle, u toj kontaktnoj zoni moguće detektirati fenomen ekstatičara te provesti njegovu usporednu analizu. Već je i ova kratka usporedba ukazala na sličnosti i razlike koje mogu poslužiti u rasvjetljavanju kontakata i povezanosti između talijanske i istarske regije. Osim toga, moguće je utvrditi i prisutnost određene matrice ili dubokog i jedinstvenog kulturnog sloja koji se dalje diferencirao, doživljavajući zaseban razvoj u Furlaniji i Istri.⁶⁹ Na koncu, valjalo bi upozoriti i na dvije razlike

⁶⁶ To je djelo prvi put objavljeno tek 1834. Osim toga, urednik Domenico Rossetti kratko je dijelove izvornika koje je držao suvišnim, prilagođavao Tommasinijeve izričaje talijanskom jeziku 19. stoljeća i izbacio mnoge zanimljive podatke pa je djelo izgubilo na cjelovitosti i vjerodostojnosti.

⁶⁷ KLANICZAY 2017: 143.

⁶⁸ Moguće širenje šamanističkih vjerovanja i praksi od Azije do Europe slijedilo je put Skita koji su govorili iranskim jezikom. Pripadali su indoeuropskoj jezičnoj grani, a možda su potjecali iz središnje Azije. Nekoliko stoljeća prije kršćanske ere naselili su se na području sjeverno od Crnog mora, odakle su stupili u kontakt s Grcima i Keltima. Usp. GINZBURG 1998: 130-160, 186-205.

⁶⁹ Furlanija i Istra povezane su mnogim kulturnim značajkama koje svjedoče tome u prilog. U ovom bi se slučaju u obzir moglo uzeti i jezične sličnosti, osobito one koje se odnose na filogenetsku povezanost istriotskog i furlanskog dijalekta. Usp. FILIPI 1989: 73-88.

između furlanskih *benandanata* i istarskih *viandanata* koje se čine važnima za bolje razumijevanje sustava vjerovanja, kao i različitog i autonomnog kulturnog razvoja tih dviju regija. Naime, u svojim svjedočanstvima *benandanti* inzistiraju na ekstatičnom karakteru svojih iskustava koja opisuju kao izvantjelesna, dok F. Petronio u Poreču ne spominje ništa slično.⁷⁰ Nadalje, nesumnjivo je da se *benandante* smatralo i iscjeliteljima, od kojih je narod često tražio savjete u borbi protiv bolesti. U istarskom kontekstu takve obavijesti o *krsnicima* doznamo samo iz usmene tradicije i književnosti. Tome možemo dodati još i to da su neki *benandanti* mogli vidjeti i komunicirati s pokojnicima, dok o ovome u istarskom kontekstu nema ni traga.⁷¹

Očito je da je u Furlaniji, kao i u Istri, u kolektivnoj svijesti barem do 17. stoljeća postojao mit o obredu plodnosti koji je bio inkorporiran u službenu religioznost. Osobitost Istre predstavlja činjenica da se taj mit, o čemu bjelodano svjedoče pastoralne vizitacije, naknadno mijenjao, preživljavajući u folklornoj tradiciji sve do današnjih dana.⁷² Za dublju i opsežniju analizu toga fenomena valjalo bi ipak pričekati pronalazak drugih svjedočanstava ili dokumenata koji bi potvrdili postojanje vjerovanja vezanih uz mistične borbe koje osiguravaju plodnost uroda.

Na području pučke kulture je u kontekstu magijsko-religijskih vjerovanja i praksi, osim u spomenutom odnosu *benandanata* i *krsnika*, moguće pronaći i druge konvergencije između Istre i Furlanije. U bogatom sustavu vjerovanja ranonovovjekovne Istre istarski je seljak u slučaju bolesti mogao potražiti magičnu pomoć osoba koje se smatralo sposobnima liječiti i ljude i životinje. Iscjelitelji su u Istri liječili razne bolesti s pomoću obreda koje je moguće definirati kao obrede izlječenja.⁷³ Dominantna sastavnica takvog obreda liječenja bili su mistično-religijski postupci. To u prvom redu pretpostavlja izvođenje specifičnih znakova i gesti nad tijelom bolesnika, odnosno nad onim dijelom tijela koje je potrebno izliječiti. Te su geste nazivane

⁷⁰ S time u vezi Tommasini bilježi da „viandanti (...) idu noću (...) s duhom (...)“. TOMMASINI 2005: 63. Razloge za detalje opisa koje u svojem svjedočanstvu nudi Petronio treba ponovno tražiti u djelovanju inkvizicije. Usp. GINZBURG 1966: 27, 149, 187.

⁷¹ Vjerovanje da *benandanti* posjeduju specifičnu moć komunikacije s pokojnicima i sudjelovanje u povorci mrtvih Ginzburg pripisuje kulturnom utjecaju iz germanskog prostora. Usp. GINZBURG 1972: 53-103.

⁷² S time u vezi, u sklopu projekta „(Ne)skrivena Istra“, udruga „Spod Učke“ je od 2014. na teritoriju Istre prikupljala opsežan etnografski korpus, važan i za lingviste, a posebno za dijalektologe. Na temelju prikupljene građe udruga je producirala dva dokumentarna filma – *Je letrika ubila štrige* 2016. (režija: Cristian Kolacio) te *Medižije kontra štrigarije* 2018. (režija: Valter Stojišić i Viviana Brkarić) – koji svjedoče o kompleksnosti i heterogenosti tih kulturnih fenomena i praksi.

⁷³ Obred izlječenja smatra se vrlo složenim obredom koji uključuje različite elemente i aktivnosti, od konkretnog fizičkog djelovanja, poput konzumiranja biljnih čajeva i napitaka, do posezanja za mistično-religioznim obredima, poput molitava popraćenih određenim gestama, specifičnim instrumentima itd. Usp. WINZELER 2012: 129-145.

*znakovima (segni)*⁷⁴ i najvažnije su razlikovno obilježje obreda ozdravljenja. Postupkom antonomazije taj obred u izvorima dobiva naziv verbalizacijom imenice,⁷⁵ kako bi se pokazalo da su upravo znakovi glavni nositelji ezoterično-terapeutskih moći, odnosno srž samog obreda. O kakvim se znakovima ili simbolima radi? Srećom, u bilješkama pastoralnih vizitacija pronađeno je svjedočanstvo koje opisuje jedan od znakova kojim se koristio iscjelitelj u obredu ozdravljenja. Radi se o znaku križa.⁷⁶ U prvoj polovini 20. stoljeća Domenico Rismondo⁷⁷ uspio je detaljno opisati jedan od znakova kojim su se koristili iscjelitelji u Vodnjanu kako bi izliječili crveni vjetar.⁷⁸ Ista je praksa dokumentirana u Vodnjanu i kasnije.⁷⁹ Iscjelitelj bi umočio palac u svetu vodu i njime najprije napravio znak križa te potom opisivao krug oko otekline izazvane bolešću. Nakon toga, palcem bi iscrtao još tri znaka križa, od kojih je svaki predstavljao vertikalnu na stranice zamišljenog jednakostraničnog trokuta unutar opisanoga kruga.⁸⁰ Uzimajući u obzir da postoji jasan kontinuitet između znakova koji su se koristili u 17. stoljeću i onih koji su naslijeđeni u 20. stoljeću,⁸¹ moguće je, čak i na temelju ovih dvaju primjera, rekonstruirati neke od ostalih korištenih znakova jer posjeduju ista opća obilježja i značenje. Uspoređujući dva opisana slučaja, pastoralne vizitacije i metodu liječenja koju opisuje Rismondo, uočava se dominantna prisutnost kršćanskog simbolizma. U obama se slučajevima poseže za znakom križa.⁸² To još više dolazi do izražaja u drugom slučaju, gdje se, koristeći se jednostavnim geometrijskim oblicima, zaziva Boga⁸³ i Sveto Trojstvo.⁸⁴

⁷⁴ *Stefania d'Antonio Matez insegnata da Matia de Clebar per sanar la figliola a far segni, disegni et parole*. BAP, PB, 2. 1. *Vizitacije, Lippomano, Visitationum generalium, 1600.*, c. 308v.

⁷⁵ (...) *esser una certa Fumia del q(uondam) Paulo Vatecovitch che mentre duole la golla a qualcuno lei va segnarlo* (BAP, PB, 2. 5. *Vizitacije, Giudice, Visitationis generalis, 1645*, c. 36v); (...) *la qual è sospettata come strega perche faceva certe signature percio le nego li sacramenti* (Isto, c. 5v); *Non so altro seno che usano alcune di queste donne segnare le Creature per il male di Gola* (Isto, 2. 8. *Vizitacije, Giudice, Visitationis generalis, 1657*, c. 100r).

⁷⁶ (...) *et con quel acqua li lava la fronte facendo la croce* (...) (Isto, 2. 1. *Vizitacije, Lippomano, Visitationum generalium, 1600.*, c. 308v).

⁷⁷ Rovinj 1862. – Vodnjan 1945. Radi se o istraživaču koji je pomno proučavao kulturu na području Vodnjana. Osobito ga se pamti po njegovu interesu za baziliku sv. Mihovila (San Michele di Bagnole) u Vodnjanu i po djelu *Dignano nei ricordi* (1937.).

⁷⁸ RIMONDO 1937: 251-255.

⁷⁹ DELTON 1998: 252-253.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Novigradski biskup navodi: „Za crveni vjetar palcem desne ruke stavljaju znak radeći križevne iznad bolesti“. TOMMASINI 2005: 62. Isprepletanja i sličnosti između 17. i 20. stoljeća i više su nego očiti. Za utvrđivanje kontinuiteta vidi: COLLI 1985: 221-222.

⁸² Križ je kršćanski simbol *par excellence*. Usp. BADURINA 1990: 356-360; CHEVALIER I GHEERBRANT 1987: 341-351; HALL 1989: 118-119.

⁸³ Stavljajući znak kruga iscjelitelj je vjerojatno htio opisati kružnicu oko otekline, misleći da tako postavlja granicu koja ne dopušta infekciji da se proširi na ostale dijelove tijela. Krug, međutim, predstavlja i savršenstvo, vječnost i božansku mudrost. Usp. BADURINA 1990: 367; CHEVALIER I GHEERBRANT 1987: 245-250; HALL 1989: 387.

Na temelju toga može se zaključiti da su se i ostali znakovi kojima su se koristili iscjelitelji sastojali od kombinacije jednostavnih geometrijskih likova koji su alegorijski predstavljali kršćanske simbole. Znakove, kao dio obreda ozdravljenja, pratili su iskazi koji bi se mogli smatrati molitvama ili zazivanjem⁸⁵ u kojima su kršćanski elementi i simboli jednako tako bili dominantni.⁸⁶ U drugoj polovini 16. stoljeća sličnim obredom ozdravljenja koristili su se i furlanski iscjelitelji. Poput istarskih, i oni bi crtali znakove križa na oboljelom dijelu tijela⁸⁷, prateći ih zazivanjem s jasnim kršćanskim konotacijama.⁸⁸

Kulturne konvergencije Istre i Furlanije moguće je detektirati i u drugim dome-nama. Već je bilo riječi o činjenici da su u ranom novom vijeku Furlanija i Istra pripadale istim državama te fenomenu međuregionalnih migracija, kao i o prisutnosti i naseljavanju furlanskog stanovništva u Istri.⁸⁹ Jedan od najočitijih dokaza,

⁸⁴ Trokut se nadovezuje na simboliku broja tri i, posljedično, osobito ako je jednakostraničan, na simbol Svetog Trojstva. Usp. BADURINA 1990: 572; CHEVALIER I GHEERBRANT 1987: 495-496; HALL 1989: 400-401.

⁸⁵ Ovi tekstovi, iako imaju sve potrebne sastavnice, ne mogu se smatrati pravim molitvama jer se ne koriste s ciljem molitve ili hvale kao što zahtijeva Crkva, već imaju magijsko-praktičnu namjenu. Usp. GALLINI 1977: 107.

⁸⁶ Kao primjer autor ovdje prilaže tekst pronađen u rukopisu vizitacije biskupa Giovannija Lippomana: *D(onna) Caterina di Crasina per scotadure suol usar le sottoscritte parole. Nome s'ha scotta crudelmente li duol S. Zuane possa cacciar fuor il foco, come messer San Lorenzo s'ha rosti su le gradele ne scottava ne brusiava nol possa scottar ne brusar a questo christian battiza col aiuto di Dio e della V(ergine)*. LIPPOMANO 1600: c. 309r.

⁸⁷ Tako optuženica *Helena la Draga* svjedoči da za liječenje glavobolje crta prstom na glavi svojeg pacijenta znak križa te opisuje krug oko glave, crtajući na drugim mjestima na glavi znakove križa. Takav proces ponavlja tri puta. Ovdje su evidentne sličnosti i podudarnosti u strukturi i obliku crtanja s procesom liječenja crvenog vjetra u Istri. DELTON 1998: 233.

⁸⁸ Evo i primjera teksta zazivanja kojim se koristila Catherina Vanina Meni za liječenje sunčanice: *So segnar dal mal della solana, cioè quando alcuno per il sole ha preso doglia di testa, et dico queste parole: In nomine Patris, Filii et Spiritu Sancti. Amen. Il mar è tondo e salvator del mondo. Latte della dolce Verzine Maria, che questo mal ti vadda via*. Iz samog početka iskaza (*So segnar*) može se rekonstruirati i postupak antonomazije, prema kojem taj obred, kao i u istarskim primjerima, u izvoru dobiva naziv verbalizacijom imenice. Isto: 233. I Ginzburg donosi primjer zazivanja kojim se koristila *benandante* Maria Panzona. Kada bi liječila ili oslobađala od vješticih čaranja, tri puta recitirala bi sljedeći tekst: *Io ti segno di striga, di strigon, di belandante, malandante, che tu habbia da dir né da far per fino che non conti le reste del lino, et le spine del spino, et le onde del mar, che non habbia né da dir né da far, né di te né de cristian battizado*. Usp. GINZBURG 1972: 143. Ako se ovaj tekst usporedi s istarskim primjerom iz bilj. 83, opaža se da završavaju na isti način, odnosno riječima: *cristan battiza(do)*. Kraj je molitve simboličan jer traži od bolesnika da bude kršten kršćanin. Posljednje riječi nagovještaju da obred može biti uspješan samo ako je izvršen na pripadniku kršćanske vjere, a ne na pripadnicima ili za pripadnike ostalih vjeroispovijesti. U tom je smislu cijela molitva obilježena kršćanskim kontekstom i sadržajem.

⁸⁹ Vidi bilj. 4 i 6. I spomenuti Tommasini govori da u 17. stoljeću poneki ljudi dolaze iz Furlanije kako bi se stalno naselili u Istri, a poneki kako bi zbog potrebe posla ostali sezonu ili dvije pa se potom sa zarađenim prihodom vratili u Furlaniju. TOMMASINI 2005: 53.

vidljivih i danas, svakako su prezimena.⁹⁰ Tako se, primjerice, podrijetlo današnjih istarskih prezimena Furlan, Furlani, Forlani, Furlanić⁹¹ nedvojbeno etimološki pripisuje doseljenicima iz Furlanije.⁹² Slično prezimenima, u folklornoj tradiciji Istre poznat je ples pod nazivom *forlana* ili *furlana*,⁹³ čije se podrijetlo etimološki ponovno može povezati s Furlanijom.⁹⁴ Autor ovog rada vjeruje da bi i sustavna analiza ranonovovjekovne narodne nošnje pokazala nedvojbene sličnosti između Istre i Furlanije, što bi bio još jedan dragocjen dokaz o dinamičnim procesima kulturnih transfera unutar kontaktne zone sjevernog i sjevernoistočnog Jadrana.⁹⁵

Bibliografija

Izvori

Biskupijski arhiv u Poreču, Porečka biskupija, 2. 1. *Vizitacije, Lippomano, Visitationum generalium, 1600.*

Literatura

ALLEGRA, Luciano. 1981. Il parroco: un mediatore fra alta e bassa cultura. U *Storia d'Italia. Annali 4: Intellettuali e potere*, 895-947. Torino: Einaudi.

APIH, Elio. 1974. Sui rapporti tra Istria e Friuli nell'età moderna. *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno* 5: 129-138.

BABUDRI, Francesco. 1915. *Fonti vive dei Veneto-Giuliani*. Milano: Casa editrice scolastica Luigi Trevisini.

BADURINA, Andjelko. 1990. *Leksikon: ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

---

⁹⁰ Marino Bonifacio analizirao je prezimena koja se pojavljuju i u Istri i u Furlaniji, a za neka donosi i konkretne podatke o podrijetlu te o smjerovima i načinima na koji su se prezimena širila na oba područja. Usp. BONIFACIO 1994; ISTI 1995.

⁹¹ BRATULIĆ I ŠIMUNOVIĆ 1986: 54-56.

⁹² Tijekom ranoga novog vijeka svećenici su u istarskim matičnim knjigama (vidi bilj. 6) upisivali pridjev „Furlan“ pokraj imena kako bi pridošlicama iz Furlanije naznačili podrijetlo. S vremenom je očito taj epitet postao prezimenom obitelji.

⁹³ Ovaj ples još i danas izvode neka istarska folklorna društava, kao, primjerice, folklorno društvo Zajednice Talijana Galižane i Vodnjana. Usp. DRANDIĆ 2017: 462-467; FORLANI 2017: 438; IVANČAN 1963: 75-81, 290-304.

⁹⁴ Iako je po nazivu lako zaključiti koje je podrijetlo ovoga plesa, teško je odrediti kada ga je usvojila istarska pučka kultura. Usp. IVANČAN 1963: 81.

⁹⁵ Ovdje bi se mogao navesti indikativan primjer da su žene i u Istri i u Furlaniji nosile korzet bez rukava te maramu na ramenima koju bi vezale ispod pregače. Za istarsku i furlansku narodnu nošnju ranoga novog vijeka podobnije vidi D'ORLANDI I PERUSINI 1988; STAREC 2002.

- BAYER, Vladimir. 1969. *Ugovor s đavlom*. Zagreb: Zora.
- BELCI, Maria, Grazia. 2017. *L'immaginario popolare a Dignano d'Istria: credenze, esseri fantastici, usanze e ricorrenze*. Torino: Famiglia Dignanese.
- BERTOŠA, Slaven. 2002. *Život i smrt u Puli: starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*. Pazin: Skupština udruga Matice hrvatske Istarske županije.
- BONIFACIO, Marino. 1994. Cognomi comuni all'Istria e al Friuli. *Sot la Nape* 46/1: 145-152.
- BONIFACIO, Marino. 1995. Cognomi di origine friulana a Trieste, in Istria e in Slovenia. *Sot la Nape* 4: 69-72.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1959. *Istarske narodne priče*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1986. *Zakopano zlato. Hrvatske usmene pripovijetke, predaje i legende iz Istre*. Pula – Rijeka: Čakavski sabor et al.
- BRATULIĆ, Josip, Petar ŠIMUNOVIĆ. 1985. *Prezimana i naselja u Istri*. Pula – Rijeka: Čakavski sabor et al.
- CHEVALIER, Jean, Alain GHEERBRANT. 1988. *Dizionario dei simboli*. Milano: RCS Rizzoli Libri.
- COSSAR, Ranieri Mario. 1940. *Tradizioni popolari di Momiano d'Istria*. Catania: Romeo Prampolini Editore.
- D'ORLANDI, Lea, Gaetano PERUSINI. 1988. *Antichi costumi friulani*. Gorizia: Editrice Goriziana.
- DELTON, Paola. 1998. Credenze e superstizioni a Dignano. *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno* 28: 217-286.
- DRANDIĆ, Matija. 2013. I registri parrocchiali di Gallesano: analisi del più antico manoscritto (parte prima). *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno* 43: 495-532.
- DRANDIĆ, Matija. 2014. I registri parrocchiali di Gallesano: analisi del più antico manoscritto (parte seconda). *Atti del Centro di Ricerche Storiche di Rovigno* 44: 367-414.
- DRANDIĆ, Matija. 2017. Galižanska glazbena i vjerska narodna tradicija. U *Vodnjan – grad priča*, 462-467. Vodnjan: Pučko otvoreno učilište.
- FILIPI, Goran. 1989. Situazione linguistica istro-quarnerina. *Ricerche sociali* 1: 73-88.
- FORLANI, Anita. 2017. Vodnjan, od osobitosti tradicija do liričnosti folklor. U *Vodnjan – grad priča*, 426-445. Vodnjan: Pučko otvoreno učilište.
- GALLINI, Clara. 1977. Forme di trasmissione orale e scritta nella religione popolare. *Ricerche di storia sociale e religiosa* 11: 96-108.
- GINZBURG, Carlo. 1972. *I benandanti. Stregoneria e culti agrari tra Cinquecento e Seicento*. Torino: Einaudi.
- GINZBURG, Carlo. 1998. *Storia notturna. Una decifrazione del sabba*. Torino: Einaudi.
- HALL, James. 1989. *Dizionario dei soggetti e dei simboli nell'arte*. Milano: Longanesi & C.
- IVANČAN, Ivan. 1963. *Istarski narodni plesovi*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
- KIECKHEFER, Richard. 2006. Mythologies of Witchcraft in the Fifteenth Century. *Magic, Ritual, and Witchcraft* 1/1: 79-108.

- KLANICZAY, Gábor. 1983. Shamanistic Elements in Central European Witchcraft. U *Shamanism in Eurasia*, ur. Mihály Hoppal, 404-422. Gottingen: Herodot.
- KLANICZAY, Gábor. 1990. *The Uses of Supernatural Power: The Transformation of Popular Religion in Medieval and Early Modern Europe*. Cambridge: Polity Press.
- KLANICZAY, Gábor. 2006. Shamanism and Witchcraft. *Magic, Ritual, and Witchcraft* 1/2: 214-221.
- KLANICZAY, Gábor. 2017. Healers in Hungarian Witch Trials. U *Witchcraft and Demonology in Hungary and Transylvania*, ur. Gábor Klaniczay, Eva Pocs, 111-158. London: Palgrave.
- PAOLIN, Giovanna. 2016. Il vescovo di Parenzo Giovanni Lippomano e la visita pastorale del 1601. Prima parte. *Quaderni giuliani di storia* 37/1: 111-130.
- PRATT, Mary, Louise. 1992. *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. London – New York: Routledge.
- RADOLE, Giuseppe. 1997. *Folclore istriano: nei cicli della vita umana e delle stagioni*. Trieste: MGS Press.
- RISMONDO, Domenico. 1937. *Dignano d'Istria nei ricordi*. Ravenna: Società tip. ed.
- RUDAN, Evelina. 2016. *Vile s Učke. Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- STAREC, Roberto. 2002. *Coprire per mostrare: l'abbigliamento nella tradizione istriana (XVII-XIX secolo)*. Trieste: Edizioni Italo Svevo.
- ŠMITEK, Zmago. 2015. Combattenti notturni: eresie contadine e stregonerie in Slovenia e Friuli. U *Il paesaggio immateriale del Carso*, ur. Katja Hrobat Virloget, Petra Kavrečič, 25-50. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- TOMMASINI, Filippo. 2005. *Commentari storico geografici della Provincia dell'Istria*. Trieste: Circolo di Cultura Istro-Veneta „Istria“.
- WINZELER, Robert L. 2012. *Anthropology and Religion*. Plymouth: AltaMira Press.

Benandanti, viandanti e krsnici: convergenze culturali e magico religiose del Friuli e dell'Istria.

In questo saggio l'autore esamina alcuni aspetti culturali e magico religiosi che mettono in relazione il territorio del Friuli con quello della penisola istriana. In questo contesto il territorio dell'Adriatico settentrionale e nord orientale è concepito quale zona di contatto ovvero un'area nella quale diverse culture si incontrano, mescolano e scontrano spesso in una serie di rapporti asimmetrici di dominazione e sottomissione. Nel particolare, nel quadro culturale e magico religioso vengono messi in relazione i *benandanti* friulani con i *krsnici* istriani. Partendo dall'opera di Carlo Ginzburg *I benandanti. Stregoneria e culti agrari fra Cinquecento e Seicento* l'autore delinea le caratteristiche principali dei *benandanti* mettendole in relazione e a confronto con i dati desunti dalla confessione di un chierico di Parenzo che, per il tema, rappresenta la più antica testimonianza d'archivio di un appartenente alla cultura popolare di un preciso contesto storico, ovvero quello del territorio della Diocesi di Parenzo fra il XVI e il XVII secolo. In questa prospettiva sono messe a fuoco le similitudini, differenze e singolarità dei due esempi dimostrando un alto livello di convergenze fra i *benandanti* e i *krsnici*. L'autore affronta e mette in relazione anche il processo di assimilazione dei *benandanti* e *krsnici* nella categoria degli stregoni iniziato e portato avanti dalla Chiesa dopo il Concilio di Trento. In fine si è cercato di includere il fenomeno dei *benandanti* e i *krsnici* in un contesto culturale più ampio, confrontandoli con fenomeni simili riscontrati in altre parti dell'Europa. A conclusione l'autore riporta altri esempi, oltre alle similitudini fra *benandanti* e *krsnici*, dai quali è possibile notare convergenze culturali fra il Friuli e l'Istria anche in e altri aspetti.

Parole chiave: Friuli, Istria, *benandanti*, *krsnici*, zona di contatto, prima età moderna, credenze e pratiche magico religiose, cultura popolare

Ključne riječi: Friuli, Istra, *benandanti*, *krsnici*, kontaktna zona, rani novi vijek, magijsko-religijska vjerovanja i prakse, pučka kultura

Matija Drandić
Centar za povijesna istraživanja Rovinj
Trg Matteotti 13
52210 Rovinj

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
52
BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Gostujuća urednica / Guest Editor

Zrinka Blažević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Poseban broj

*Historija isprepletanja: transferi, prožimanja
i umrežavanja u povijesnoj perspektivi*

Special issue

*Entangled history: transfers, interactions
and intertwinings in historical perspective*

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*